

Svet za varovanje okolja pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti

POZIV SVETA ZA VAROVANJE OKOLJA SAZU K VAROVANJU OGROŽENE ČRNE ČLOVEŠKE RIBICE V BELI KRAJINI

Na osnovi strokovnih mnenj akad. Borisa Sketa, prof. dr. Borisa Buloga, doc. dr. Lilijane Bizjak Mali in prof. dr. Roka Kostanjška je Svet za varovanje okolja SAZU sprejel naslednja stališča:

1. V Beli krajini je v povirnem delu porečja Dobljčice edini znan habitat črne človeške ribice na svetu, podvrste *Proteus anguinus parkelj*, ki je edinstvena rasa (podvrsta) zaščitene vrste. Petnajstletni monitoring spremljanja njenega življenjskega prostora, ki ga je izvajala Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani (raziskovalna skupina prof. Borisa Buloga), potrjujejo domnevo, da je endemična jamska dvoživka, zavarovana živalska vrsta »rdečega« seznama ogroženih vrst, v Beli krajini resno ogrožena zaradi nadaljevanja dolgoletnega onesnaževanja kraških podzemnih voda. Tako je redni okoljski monitoring na lokaliteti v Jelševniku pri Črnomlju (habitat črne človeške ribice) ugotovil izjemno povišanje nekaterih onesnažil, zlasti arzena in cinka v črni človeški ribici, še vedno pa so izjemno visoke koncentracije polikloriranih bifenilov (PCB) v telesih izvrženih poginulih belih človeških ribic iz izvira Krupe (Bulog, 2013, 2016).

2. Širše vodno-ekološko zaledje habitata črne človeške ribice v Beli krajini je zaradi kraškega sveta, vodno-ekološko izjemno občutljivo; zlasti zaradi trenda zniževanja pretočnih vrednosti kot posledice podzemnih sprememb se samočistilne zmogljivosti kraških izvirov še znižujejo. Kljub dolgoletnim prizadevanjem za čistejše vode se nadaljujejo kmetijske obremenitve (zlasti razpršeno in hkrati ploskovno obremenjevanje z gnojenjem) zelo občutljivih kraških vodnih virov, ki se kažejo v prekomernih in za črno človeško ribico zakonsko preseženih količinah dušika in v praksi na splošno pretirane uporabe gnojil v vodozbirnem območju habitata črne človeške ribice. To še posebej velja za prekomerno rabo brezplačnega digestata iz belokranjske bioplinarne Lokve in gnojevke iz prasičje farne na Lokvah pri Črnomlju.

Drugi vir onesnažil je posledica nedograjene kanalizacije in nezadostnega čiščenja komunalnih odpadnih vod gospodinjstev in drugih virov na vplivnem zaledju habitata črne človeške ribice. Zaradi širjenja vodovodnega omrežja v povirju potoka Jelševnika in Dobljčice, ki je olajšal vodno oskrbo prebivalcev, pa so se količine pretežno neprečiščene odpadne vode še povečale, kar dodatno ogroža kakovost podzemnih voda, v katerih živi črna človeška ribica.

Oba vira onesnaževanja podtalnice se po pilotni študiji Biotehniške fakultete UL (prof. Rok Kostanjšek) kažejo v prisotnosti bakterij fekalnega izvora na koži črne človeške ribice, kar bi lahko bilo, v povezavi s povečano vsebnostjo nitratov in drugih organskih onesnažil v podtalnici, za črno človeško ribico usodnega pomena.

3. Najnovejša znanstvena dognanja potrjujejo predpostavko, da so za človeško ribico nitrati v vodi nevarni že v koncentraciji pod 10 mg/l vode (Bulog, 2013, 2016), veljavna zakonsko dovoljena splošna vrednost za nitrate v

podzemni vodi pa je 50 mg/l vode. To potrjuje tudi najnovejša študija dr. Borisa Kolarja (2017)¹, ki predlaga mejno vrednost nitratov za človeško ribico v podzemni vodi ob upoštevanju naravne koncentracije ozadja 9,2 mg NO₃/l. Ugotovljene dejanske vrednosti nitratov v podzemnih vodah, kjer v Beli krajini živi črna človeška ribica (v obdobju 2000–2009 tudi blizu 20 mg/l), pa že več let dosegajo ali presegajo vrednosti 10 mg/l vode in so se po obratovanju bioplinske elektrarne v Lokvah leta 2010 in 2011 po ugotovitvah Buloga (2013) izrazito povečale. To pomeni, da se ohranjajo ali celo slabšajo neprimerne in tvegane življenjske razmere za zavarovano živalsko vrsto, kar pa postavlja dodatna vprašanja v zvezi z dolgoročnim ohranjanjem ustrezne kakovosti bližnjega črpališča pitne vode na izviri Dobličice, kjer je bila leta 1986 prvič odkrita črna človeška ribica.

4. Glede na navedeno so izpolnjeni predpisani pogoji za določitev strožjih vrednosti praga za nitrate (manj kot 50 mg/l vode) v vodnem telesu, v skladu z določbami 8. člena Uredbe o stanju podzemnih voda (Ur. l. št. 25/2009 s spremembami). Po oceni naravovarstvene stroke je v belokranjskem habitatu črne človeške ribice torej lokalno znatno zmanjšana ekološka kakovost vodnega telesa. Zato so izpolnjeni pogoji za določitev nujnih ukrepov zavarovanja habitata in njegovega zaledja.

5. Predlagamo, da Ministrstvo za okolje in prostor Vlade RS v sodelovanju z Ministrstvom za kmetijstvo Vlade RS pripravi predlog začasnega zavarovanja belokranjskega habitata črne človeške ribice, potem pa naj se opredelijo ključni trajni ukrepi, ki bodo zagotovili pogoje njenega preživetja.

Po mnenju Sveta za varovanje okolja SAZU mora odločitev o zavarovanju življenjskega prostora človeške ribice v Beli krajini in določitvi vplivnega območja z režimi, usmeritvami in konkretnimi ukrepi temeljiti na prioritetah naravovarstvenega vrednotenja, zlasti ker je nujno ohraniti kvalifikacijske vrste in njihove habitate. Črna človeška ribica in njen življenjski prostor v Beli krajini sta edinstvena na svetu, zato morajo država, lokalna skupnost in lokalni prebivalci do njiju prevzeti posebno odgovornost, saj:

1. Črni močeril je zelo dragocen, ker je zelo informativen.
2. Zelo je ogrožen (zaradi majhnega areala razširjenosti).
3. Ne poznamo njegove občutljivosti.

Zato zahtevamo najstrožje ukrepe varovanja!

Svet za varovanje okolja SAZU, zato podpira pobudo Zavoda RS za varstvo narave, OE Novo mesto (julij 2010) in Društva Proteus, okoljskega gibanja Bela krajina (2016), in poziva vse odgovorne, naj čimprej sprejmejo predlagane in tudi druge nujne ukrepe za zavarovanje ogrožene človeške ribice in njenega habitata v Beli krajini.

*akad. znanstveni svetnik, zasl. prof. dr. Andrej Kranjc
predsednik Sveta za varovanje okolja pri Slovenski akademije znanosti in umetnosti*

Ljubljana, 9. april 2018

¹ Ocena tveganja, ki ga predstavlja nitrat za ekosisteme za podzemne vode in za človeško ribico na projektnem območju Life Kočevsko (NIJZ).